

Nr. 35 - Persillekræmmeren - 2006

Stensballe Mølle

Stensballe Mølle med 1 tdr. land lå på den nordvestlige side af Tværvej op mod Fortevej. Tværvej hed dengang Møllegade. Møllen var af typen "hollænder", og den regnes bygget i sidste halvdel af 1800-tallet. Møllen indstillede sin drift i 1942. I dag findes der kun få spor af møllen.

Møllen på Tværvej, ca. 1920.

Tidsfaktorer

Normalt er møller placeret på høje og vindblæste bakker. Men møllen i Stensballe lå midt i landsbyen. Forklaringen herpå skyldes forskellige tidsfaktorer, der ændrede på hidtil bestående forhold.

Omkring 1852 frikøbte hovbønderne i Stensballe deres gårde fra godset Stensballegaard. Bønderne blev selvejere. Det betød samling af egen jord, ud af fællesskabet, og omlægning af landbruget til intensiv drift med mange husdyr, hvilket igen betød et stort behov af formalet korn til fodring af dyrene.

I 1852 trådte en ny lov i kraft med virkning fra 1. januar 1862, der frigav mølledriften, så en møllersvend nu frit kunne etablere sig, hvor der var grundlag herfor. Hidtil havde de gl. vandmøller i Bllirup, Haldrup, Søvind og Egebjerg haft eneret på formalingen.

Omkostningerne ved transport til møllen var store, især tiden for ikke-udført arbejde på gården talte meget. Faktisk findes der en gl. regel, der siger, at udgifterne var ligefrem proportional med afstanden til møllen i tredje potens.

Ud fra nævnte faktorer var valget let. Stensballe fik sin egen mølle.

Møllen set fra branddammen på Agervej, ca. 1930.

Barn i 1928

Karen Balisager fortæller i sin erindringsbog om sin barndom i Stensballe, herunder lidt om møllen. Hun boede på gården "Solvang", Agervej 22.

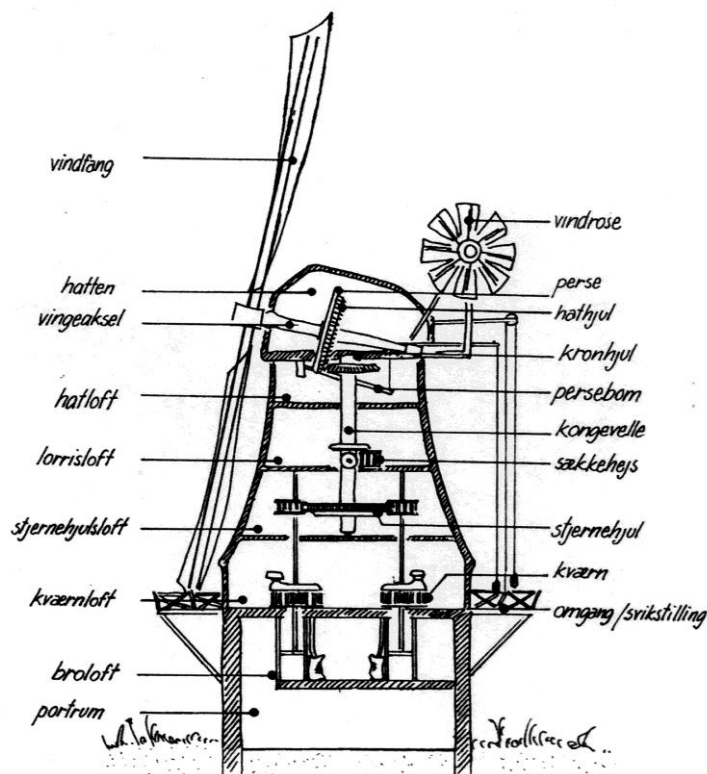
Mølleren (Peder Jørgen Pedersen, "Peder Møller", der privat boede på Agervej 14) var ikke begejstret, når jeg troppede op i møllen. Men møllen lå jo dér og fyldte en hel masse i min barndom. En stor, mørk skygge i landskabet, ja såmænd lige foran vore vinduer. Mølleren slæbte rundt med store sække, alting var hvidt, og der lugtede varmt og rart af nymalet mel og grutning. Mølleren så sjov ud - han var hvidpudret. "Gå hjem tøs" – gnavede han, mens han stak armene helt ned i sækkene og rodede rundt. Nu kan jeg forstå, han ville have mig væk, møllen var en farlig arbejdsplads. I en brandstorm løb den løbsk. Vingerne baskede vildt, og der stod røg ud af hatten. Min far og andre mænd styrtede til. De halede og trak i tove og hjul. Pludselig lød et brag og møllen tabte en vinge (2 blade), men så fik mændene den anden bremset. Sikken en elendighed, vores mølle med en vinge, som et menneske med en arm. Vi skulle jo have malet vort mel til det daglige brød af bæstet.

Vindkraft

En mølle af typen "hollænder" med 33 alen vingefang (20,7 m), vindstyrke 7 (16 m pr. sekund) og fuld sejlføring evnede at trække 2 kværne på samme tid. Ved denne

belastning havde vingspidsen en fart på 60 km pr. time. Ganske imponerende og farligt!

Møllens arbejdsprincip fremgår af hosstående illustration, hvor møllehatten drejes automatisk op mod vindretningen af vindrosen, og hvor gearudvekslingen fra vinger til kværne, sigte, valse, hejseværk mv. var nøje afpasset for at udnytte vindkraften optimalt.

Skematisk tegning af en gallerihollænder med lofter og vingefang. Jens Kortermann Larsen.

Princip i mølle af typen "hollænder".
Tegning af Jens Kortermann Larsen.

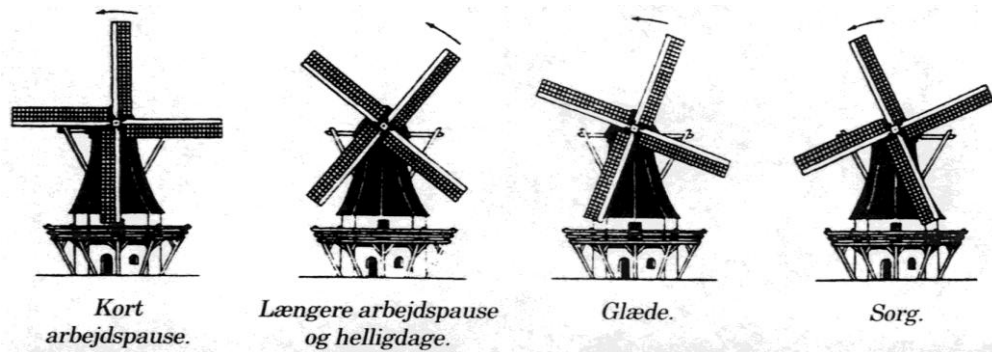
Møllerjobbet

Mange møllersvende, og det var de fleste, lærte faget uden formaliseret uddannelse. Man blev ansat hos en møller som en slags lærling. Efter nogle års forløb var man så forbundter, for endelig efter ét eller to år senere at kunne kalde sig møllersvend. Herefter blev det antaget, at man evnede at udføre det arbejde, der forekom på en almindelig mølle, herunder "bildung", dvs. opbygning af friske spor i slidte møllesten.

Blev man møllejer skulle man udover viden også have penge samt forstand på handel, idet betalingen skete i umalet korn, der kunne videresælges.

Ofte var der også gæstgiveri i forbindelse med mølledriften. En dram eller tre var tiltrængt, når man ventede på at formalingen skulle få en ende, og ofte måtte man også vente på at andres formaling skulle slutes. Begrebet "først til mølle - først malet" hidrører fra denne situation. Intet tyder på, at der har været gæstgiveri ved Stensballe

Mølle, idet der i kort afstand fra møllen fandtes tre traktørsteder, se Persillekræmmeren nr. 17. Men det letteste og fornuftigste var at gå hjem, fortsætte det daglige arbejde for senere hente det formalede korn.

Betydningen af vingernes stilling i Holland og Østfrisland.
Stiftmühle, Aurich.

Møllernes endeligt

Antallet af møller i årene 1840 og 1880 i Danmark var henholdsvis 1331 og 2309. I 1935 var der stadig 1054 møller, og så sent som i 1940 var ca. 9000 personer beskæftiget på møllerne.

Det var elektrificeringen af landbruget, hvor hver gård fik egen kværn, der slog vindmøllerne ud. Elektriciteten kom til Stensballe i 1914., men udbredelsen skete kun langsomt.

Kildeangivelse

Dansk Møllerforening, 1993 og 1994. Særnumre af "Møllen".

Dansk Møllerforening, 1984. Møller og møllere i Danmark gennem 100 år, 139 sider. Forlaget Chronos, Århus.

Ballisager, K., 1961. Engblommer, 191 sider. Forlaget Rounborg, Holstebro.

Kirkekontoret for Vær – Nebel Sogn, Stensballe.

Redaktion: FGS, KSO